

EVALUACIJA PROGRAMA UČENJA RJEŠAVANJA SUKOBA U DJEČJOJ DOBI

Branka Sladović

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Studijski centar socijalnog rada

Izvorni znanstveni članak

UDK 301.151-053.5

Primljeno: srpanj 1995.

Program strukturiranog učenja rješavanja sukoba proveden je u drugom razredu Osnovne škole "Horvati" u Zagrebu u šk. godini 1993/94. kroz deset grupnih susreta. Za evaluaciju programa korištena je metoda sociometrije, skala za procjenu dječjeg prosocijalnog i agresivnog ponašanja i samoiskazi djece. Rezultati upućuju na povećanu suradnju među djecom i smanjenje agresivnog ponašanja.

1. UVOD

Sukob je dio života, nužan i poželjan rezultat različitih interesa, potreba i perspektiva pojedinaca, grupa i zajednica. Svaki napredak posljedica je nekog sukoba. Od najranijeg djetinjstva naučili smo da sukobe rješava autoritet (roditelj, učitelj, sudac) ili pak da jači pobjeđuju a slabiji gube. No sukob nije ni pozitivan ni negativan sam po sebi već ga takvim čini naš odnos prema njemu; u svojoj biti on je otvorena mogućnost promjene.

Način na koji ljudi uče reagirati na sukob ima značajan utjecaj na kvalitetu njihova života i zajednice u cjelini. Potvrđivanje osobnih vrijednosti svakog pojedinca, izgradnja međusobnog poštovanja i svjesno razvijanje sposobnosti i pristupa za kreativno rješavanje sukoba važan je prioritet odgoja djece i mladih.

Sukob se može definirati kao situacija međusobnog neslaganja dviju ili više strana koja uključuje vjerovanje da njihovi interesi ne mogu biti istovremeno zadovoljeni (Pruitt i Rubin, 1986). U situaciji sukoba postoje suprotna zbivanja, nastojanja, ponašanja i čuvstva (Petz, 1992), zasnovana na neusklađenosti ciljeva, želja ili vrijednosti (Stern, 1970).

Rješavanje sukoba podrazumijeva pristupanje konfliktnoj situaciji kao problemnoj situaciji. Rješavanje problema može se definirati kao svaki napor u nalaženju solucije prihvatljive za obje strane u cilju usklađivanja međusobnih suprotnosti. Osnovni preduvjeti za konstruktivno rješavanje sukoba su: afirmiranost pojedinca (samopoštovanje, osjećaj vlastite vrijednosti, interes za sebe), komunikativnost (sposobnost jasnog izražavanja vlastitog stajališta uz pažljivo slušanje) i suradnja (interes za sebe, mogućnost prihvaćanja stavova druge strane uz dijeljenje odgovornosti za postizanje zajedničkog cilja).

Zanimljiv je prikaz Toma Leimdorfera (1992) koji rješavanje problema opisuje kao vrh morske stijene, dok se ispod površine vode nalaze: afirmacija, iznad nje komunikacija, a najbliže površini suradnja.

Uspješno rješavanje sukoba može se opisati prolaskom kroz proces koji uključuje definiranje problema, analizu potreba i interesa sukobljenih strana, odabir i provođenje akcije i vrednovanje rezultata.

Zajednički cilj takvog načina rješavanja sukoba jest promjena pristupa i ponašanja u sukobu te pretvaranje destruktivnog sukoba u konstruktivni.

Rješavanje sukoba je socijalna vještina koja se najčešće usvaja metodom učenja prema modelu. Vještina konstruktivnog i nenasilnog rješavanja sukoba temelji se na usvajanju i međusobnom povezivanju većeg broja specifičnih socijalnih vještina, posebno vještina aktivnog slušanja, prepoznavanja i jasnog izražavanja vlastitih osjećaja, želja i potreba, uočavanja stvarnog problema, razmatranja najrazličitijih mogućnosti rješavanja određenog sukoba, vještina pregovaranja itd.

1.1. STUKTURIRANO UČENJE SOCIJALNIH VJEŠTINA

Socijalne vještine su naučeni oblici ponašanja odnosno uvježbane sposobnosti. Njihovo učenje i uvježbavanje počinje već u djetinjstvu spontano, metodom imitacije i metodom pokušaja i pogrešaka. Kasnije, socijalne vještine se utvrđuju ili mijenjaju kroz interakciju s ostalim pojedincima i grupama s kojima dolazimo u dodir (vršnjaci, škola, radne grupe i drugo) i širim socijalnim okruženjem u kojem živimo (Staub, 1988).

Socijalno je vješta ona osoba koja komunicira s okolinom ostvarujući svoje potrebe, prava i želje bez ograničavanja ostvarivanja potreba, prava i želja drugih osoba (Phillips, 1985). Razvijene socijalne vještine pridonose uspostavljanju uspješnijih odnosa s okolinom, stvaranju pozitivnije slike o sebi i povećavanju osobnog zadovoljstva.

Nedostatak socijalnih vještina vidljiv je kroz probleme u ponašanju i prilagodbi te kroz odnos prema vršnjacima i radu. Najčešće se ispoljava kroz agresivno ponašanje prema vanjskim objektima ili kroz pasivnost i povlačenje od drugih.

Lea Pulkkinen (1984) smatra da agresivno i prosocijalno ponašanje predstavlja suprotne stilove rješavanja interpersonalnih problema koji su naučeni vrlo rano u životu, između druge i četvrte godine života. Među njima postoji određena uzročna isključivost. Iz toga slijedi da će razvijanje i učenje prosocijalnog ponašanja za posljedicu imati smanjivanje agresivnog ponašanja.

Razvijenost socijalnih vještina osnova je konstruktivnog ponašanja u situacijama sukoba i u dječjoj dobi i kasnije..

2. CILJ RADA

Navedene postavke teorijski su okvir pri osmišljavanju programa.

Cilj programa bio je :

- unapređenje međusobnih odnosa učenika,
- poboljšanje grupne kohezije,
- smanjivanje agresivnog i povećavanje prosocijalnog ponašanja,
- razvijanje konstruktivnih pristupa sukobima.

Cilj istraživanja bila je evaluacija tog programa strukturiranog učenja nenasilnog rješavanja sukoba u školskoj dobi.

3. METODOLOGIJA

3.1. UZORAK

Program je obuhvatio učenike drugog razreda OŠ "Horvati" u Zagrebu. Proveden je u trećem obrazovnom razdoblju školske godine 1993/94 sa svim učenicima (N= 28) jednog razreda: 17 djevojčica i 11 dječaka. Djeca su u bila u dobi od 7 i 8 godina..

3.2. PROVEDBA PROGRAMA

Program je trajao deset grupnih susreta po jedan školski sat tjedno, u prostoru učionice i školskog igrališta. S obzirom na velik broj učenika, postojala je potreba za radom u dvije podgrupe. Program je proveden na poticaj učiteljice koja je uočila potrebu unapređenja suradnje među učenicima. Prisustvovala je susretima najčešće kao promatrač, ponekad se uključivala u rad kao voditelj manjih podgrupa i implementirala je neke od elemenata programa u školski rad.

3.3. POSTUPAK ISTRAŽIVANJA

S obzirom na ciljeve programa, za postupak evaluacije korištena je:

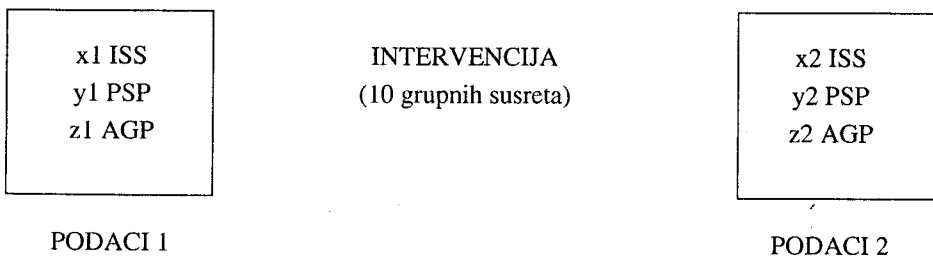
1. Metoda sociometrije; pomoću ove metode željelo se
 - utvrditi socijalnu strukturu razreda
 - pratiti učinak provedenog programa (promjene u međusobnom odnosu učenika i kohezivnosti grupe).

Korištenje ove tehnike u školskoj situaciji može dati višestruke koristi. Upoznavanje socijalne strukture jednog razreda omogućava poduzimanje korektivnih mjera. Socijalnu strukturu treba izgrađivati tako da ona osigura najpovoljnije uvjete za razvoj svakog pojedinog učenika.

2. Skala za procjenu dječjeg agresivnog i prosocijalnog ponašanja(Žužul i Vizek-Vidović, 1990).

3. Samoprocjena učenika, učiteljice i suvoditelja subjektivnog doživljaja promjena i korisnosti programa, kroz grupnu raspravu na zadnjem sastanku.

Tablica 1. Model evaluacije

Osim podataka iz tablice 1. prije provedbe programa od učiteljice su prikupljeni: opći podaci o učenicima u razredu, općem uspjehu postignutom nakon drugog obrazovnog razdoblja u tekućoj školskoj godini, zainteresiranosti roditelja za uspjeh i ponašanje djece, prosječnom socio-ekonomskom statusu njihovih obitelji kao i o potrebi provođenja ovakvog programa.

Tijekom provedbe programa voditelji su pisali dnevnik susreta te zapažanja o pojedinim učenicima i o promjenama atmosfere u grupi.

4. PLAN AKTIVNOSTI PROGRAMA

S obzirom na ciljeve programa, osmislili smo ciljeve susreta. Aktivnosti svakog pojedinog susreta planirali smo za po jedan susret unaprijed, ovisno o rezultatima prošlog susreta.

1. Susret

Cilj je upoznavanje učenika i voditelja te objašnjenje programa.

- Plan aktivnosti:
1. Predstavljanje voditelja i svrhe programa
 2. Igra "Ime i pridjev"
 3. Igra "Šalji dalje masku, zvuk"

2. Susret

Cilj je stvaranje pozitivnih pravila kojima se osiguravaju radni uvjeti i uspostavljanje povjerenja među članovima grupe.

- Plan aktivnosti:
1. Uspostavljanje pravila
 2. Igra "Tajna o sebi"
 3. Igra "čvor"

3. Susret

Cilj ovog susreta je smanjenje napetosti među djecom i povećavanje grupne povezanosti.

- Plan aktivnosti:
1. Strujni krug
 2. Glazbene stolice
 3. Slijeđenje

4. Susret

Cilj ovog susreta je poticanje djece na zajednički rad i zabavu te osvještavanje koristi i poteškoća koje se javljaju u suradničkim odnosima.

- Plan aktivnosti:
1. Razgovor o suradnji
 2. Crtanje u podgrupama
 3. Predstavljanje crteža

5. Susret

Cilj ovog susreta je razvoj komunikacijskih sposobnosti, vještine slušanja, opažanja i govorenja.

- Plan aktivnosti:
1. Igra "Pokvareni telefon"
 2. Razgovor o slušanju i porukama
 3. Igra "Glasine"

6. Susret

Cilj ovog susreta je vježbanje aktivnog slušanja i jasnog govorenja te prepoznavanje neverbalnih elemenata u komunikaciji.

- Plan aktivnosti:
1. Igra "Taksi"
 2. Igra "Noina barka"
 3. Razgovor o neverbalnoj komunikaciji

7. Susret

Cilj ovog susreta je potvrđivanje vlastitih vrijednosti i uočavanje posebnosti kod sebe i drugih.

- Plan aktivnosti:
1. Igra "Vjetar puše"
 2. Razgovor o sličnostima i razlikama
 3. Igra "Koncentrični krugovi"

8. Susret

Cilj ovog susreta je zajednička zabava svih učenika u razredu uz primjenu do tada svladanih vještina

- Plan aktivnosti:
1. Igra "Ima li pilota u avionu?"

9. Susret

Cilj ovog susreta je razvijanje suosjećanja i pristupa situaciji sukoba.

- Plan aktivnosti:
1. Opis nekog sukoba
 2. Razgovor u malim grupama

10. Susret

Cilj ovog posljednjeg susreta je procjena provedenog programa.

- Plan aktivnosti:
1. Sociometrijsko ispitivanje
 2. Razgovor o korisnosti programa i radu voditelja

4. 1. PROVEDBA PROGRAMA

1. susret

Nakon kratkog predavljanja objasnili smo svrhu našeg dolaska. Djeca su vrlo brzo prihvatila razgovor o potrebi učenja načina rješavanja problema te samoinicijativno počela davati primjere iz svog svakodnevnog života u kojima ne znaju kako da riješe problem. Igru "Ime i pridjev" proveli smo u dvije grupe po 14 djece. Iako se djeca od prije poznaju po imenima, odmah su je prihvatili. Pomagali su jedni drugima u pronalaženju pridjeva koji ih najbolje opisuje. Povremeno, dječaci su djevojčicama i obrnuto smišljali neugodne pridjeve, no nitko se nije ozbiljno naljutio. Igru "Šalji dalje masku, zvuk" ponavljali smo nekoliko puta. Na početku smo im objasnili kako ćemo njihovu pažnju tražiti samo s uzdignutom rukom bez verbalnog pozivanja; onaj tko vidi ruku u zraku treba podići svoju, zašutjeti i čekati ostale. Nitko ne treba riječima umirivati druge. Ovaj "tihi znak" u početku je prihvaćen uz njihovo međusobno utišavanje, no na kraju susreta jedna ga je grupa prihvatila u potpunosti. Dogovorili smo se da ćemo se tim načinom koristiti i ubuduće. Cijeli susret je protekao u veseloj atmosferi. Uočili smo nekoliko djece agresivnog ponašanja i nekoliko izolirane djece kao i manje podgrupe koje su željele ostati nerazdvojene. Za ovaj

prvi susret dopustili smo im da uđu u grupu koju žele i odlučili, nakon razgovora s njima, da će kasnije sjediti u grupama prema brojalicama. Mi kao voditelji naučili smo da trebamo govoriti tiho kada su i oni tihi kako bismo zadržali njihovu pažnju. Učiteljica je izrazila zadovoljstvo našim radom i njegovim sadržajem te svoje iznenađenje relativno pristojnim ponašanjem učenika što ona objašnjava njihovim strahom pred nepoznatim osobama. Prema riječima djece sviđjele su im se igre i nov način rada.

2. susret

Ponovo podijeljeni u dvije grupe, ovaj put prema slučajnom odabiru, razgovarali smo o razlozima zašto je potrebno da stvorimo pravila rada u grupi. Razlozi koje su djeca navela bili su sljedeći: "...da znamo tko šta radi i što mi trebamo raditi,...već imamo pravilo s dizanjem ruke, meni se to sviđa jer se nitko ne dere da ti puknu živci,...da se nitko ne pravi važan da razumije, a ne razumije,...da svi budemo bar malo isti..." Uz naša pitanja o slušanju (puno ih je govorilo u isti trenutak), vikanju i gurkanju, a kasnije i o povjerljivosti, oni su sami predlagali pravila. Nakon toga svaki član grupe glasno je ponovio svako pravilo i obećao je da će ga se pridržavati. Usvojena pravila bila su:

- 1."Slušat ćemo pažljivo onoga tko govori."("Osjećam se tužno i napušteno kada me nitko ne sluša. Zato ću slušati druge pa će i oni mene.")
- 2."Sve što se kaže u grupi ostaje tajna."("Mogu reći mami, tati ili prijateljici ošto smo radili i kako je meni bilo, ali ne smijem pričati o drugima.")
- 3."Bit ćemo nježni jedni prema drugima."("Nećemo se tući, gurati, vikati ni vrijeđati.")
- 4."Nikoga/Borisa ne smijemo smatrati budalom."("Ako voli dinosaure, ne znači da je lud." Ovo je Borisov prijedlog koji su prihvatili ostali.)

Nakon stvorenih pravila većina djece prihvatila je igru "Tajna o sebi". Samo petero djece nije željelo ništa reći o sebi, troje od njih su djeca koju smo na prvom susretu procijenili kao izolirane. Ostali su govorili o svojim tajnim igračkama, simpatijama, roditeljima itd. Jedni druge su podsjećali na pravila. Neke tajne su izrugivali i ismijavali tako da je jedan dječak predložio promjenu pravila o Borisu u "Nikoga ne smijemo smatrati budalom", što je i prihvaćeno. Kasnije je i druga grupa prihvatila ovaj prijedlog.

Igru "čvor" nismo do kraja izveli. Podijelili smo djecu u četiri grupe, no nastalo je guranje, ljutili su se jedni na druge ako je tko držao otvorene oči dok su prilazili središtu kruga. često puta su puštali ruke te počinjali ponovo. Samo jedna grupa djevojčica uspjela je stvoriti oblik osmice. Usprkos pozivima na poštovanje pravila o nježnosti, bilo im je teško surađivati, nitko nije preuzeo ulogu vođe koji će na početku predlagati rješenja. S tom igrom i djeca i mi smo ostali nezadovoljni. Možda je to preteška igra za sedmogodišnju djecu ili je bilo preuranjeno tražiti od njih stupanj suradnje koji je potreban u ovoj igri. Obećali smo da ćemo ponoviti igru neki drugi put, što ih je zadovoljilo, jer im se većini dopalo što trebaju raditi, no "oni drugi" su smetali da otpetljaju "čvor" do kraja.

Učiteljica ih je zamolila da se pridržavaju usvojenih pravila uvijek u svom razredu, ne samo na našim susretima, no neka djeca nisu to željela obećati. S obzirom na to da pravila trebaju važiti za sve jednako, odlučili su razmisliti i pokušati. Dogovorili smo se da će tijekom tjedna s učiteljicom napisati pravila i ostaviti ih na vidnom mjestu. Također, učiteljica se u redovitoj nastavi koristila "tihim znakom", smatra da je djelotvoran te da ga većina djece prihvaća.

3. susret

Svi zajedno bili smo iznenađeni uspjehom "Strujnog kruga". Djeca su bila ozbiljna, nisu prekidala poslane neverbalne poruke i htjeli su da još traje. Svoj doživljaj opisivala su kao: "...ono kao malo prije nego što zaspim pa mi je lijepo, a kad je bilo gotovo, kao kada zvoni sat, to mrzim...ja imam energiju kada se smijem i kada plačem, sada sam se smijala, a nisam ustima, bez veze...meni je skroz vruća desna ruka, evo probaj (Voditelj: "Desna prima, lijeva daje."), to ja tebi ništa ne dam...meni je sve to glupo, nisam ja televizor na struju...ja volim kada me dragaju po kosi...itd." Kroz razgovor uglavnom su bili vrlo pažljivi i međusobno se slušali.

Iako su "Glazbene stolice" kompetitivna igra, njezin cilj u ovom slučaju je borba do stolice na nenasilan način, zabranjeno je doticanje drugih sudionika. Plesanje i sjedanje na stolice dok glazba utihne ponovo ih je razbudilo. Ponovo su se gurali, ali ne kao na prošlom susretu, ovo je bio dio zabave, i mislim da nitko nije bio uvrijeđen.

Igru "Slijedenje" proveli smo u velikom krugu (cijeli razred). Bili su kreativni i dobro raspoloženi, nitko nije ostao isključen. Učiteljica nam se pridružila, što ih je posebno obradovalo, a osobito kada su gledali kako hoda kao tigar ili pada na pod.

4. susret

Razgovarali smo o značenju riječi "suradnja" i o situacijama kada je ona korisna i zašto. Nakon različitih prijedloga složili smo se da je suradnja "kada s nekim nešto zajedno radiš, ne ljutiš se ako taj pogriješi, pomažete si, i onda se ne osjećate sami i tužni pa ispadne još bolje nego kad radiš sam." Podijelili smo ih u grupe po petero djece kako bi crtali zajednički crtež. Svaka grupa imala je jedan veliki papir i pet drvenih bojica. Zadatak je bio da se dogovore o temi crteža koja se treba sastojati od više dijelova koji opet zajedno čine jedan crtež. Predložili smo im da svaki član grupe kaže svoj prijedlog te da odaberu onaj u kojem svatko od njih osmisli koji dio želi crtati. Dogovor je trajao kratko i neka su djeca ostala nezadovoljna. Tijekom crtanja nastalo je dosta svađa oko izbora boja i opisa "kako izgleda riba ili trava ili treba li na nebu sunca". Najviše je troje djece istovremeno crtalo. Uvođenjem "šutnje" nakon 20 minuta nastala je tiha panika, ali su brzo počeli razgovarati pantomimom i dopisivati se na papirićima. Atmosfera je postala opuštenija, sakrivali su jedni druge kako mi ne bismo primjetili da se dogovaraju šapatom.

U predstavljanju crteža svaki član grupe trebao je reći što mu se sviđelo tijekom rada, a što ne, tako da je došlo do međusobnih optuživanja, ali i do iznenađenja kako je bilo ljepše kada više nisu smjeli govoriti. Teme na crtežima bile su: akvarij s ribicama, zdjela s voćem, jezero u šumi, nebo s pticama i zmajevima i učionica.

Učiteljica je smatrala da je ovo bio presložen zadatak te da smo trebali utjecati na njihove dogovore i osiguravati da svako dijete dobije jednako vremena za crtanje. Svako dijete bilo je s nečim zadovoljno i nezadovoljno, i mislim da uz našu intervenciju ne bi došlo do njihova autentičnog uvida u sebe i druge u situaciji suradnje. Iako smo tražili da se svi crtači potpišu na crtež imenom, djeca su napisala i ime svog "tima" te smo dobili: Ribice, Zmajeve, Voćkice, Mornare i Školske tajne.

5. susret

Iako djeca otprije znaju igru "Pokvarenog telefona" niti jedna poruka nije došla do kraja kruga čak ni slična poslanoj. Nekoliko puta u tijeku kruga djeca su sama izmišljala svoje poruke, što je izazivalo ljutnju i nemir.

Tema razgovora bilo je prepoznavanje uzroka zbog kojih su pogrešne poruke stizale do zadnjeg člana grupe i pitanje zašto je važno slušati. Za razgovor o slušanju i komunikaciji nisu bili zainteresirani, već su se željeli igrati igre "Kalodonta" u kojoj svako sljedeće dijete treba reći riječ koja počinje s prva dva slova prethodne riječi, ali ne smije završiti na "...ka". Tu su igru bolje prihvatili i međusobno si pomagali pri traženju prave riječi.

Za igru "Glasine" odabrali smo dva crteža s dječjeg kalendara s temom životinja u njihovoj okolini (more i džungla). Bili su pažljivi u promatranju crteža i kasnije vrlo detaljni u opisu uz puno dodatnih, nepostojećih detalja. Uvjeravali su se kako nešto postoji ili ne postoji na slici uz puno buke. Dječak kojem je slika opisana kasnije ju je prepričao drugoj djevojčici koja ju je pak opisala cijeloj grupi. Uz puno smijeha počeli smo razgovarati o vrstama pamćenja (općenito uz kasnije popunjavanje detaljima ili puno detalja koji ostavljaju "sliku" u glavi) i o vrstama slušanja. Navodili su razne situacije koje su karakteristične za određena slušanja i prepoznali kako su slušali dječak i djevojčica kojima je slika bila opisivana. Neka su djeca upute o aktivnom slušanju zapisivala, a drugi su ih opominjali da dok pišu ne slušaju dobro. Razgovor smo završili s doživljajima iz njihova života kada je došlo do problema ili smiješnih događaja zato što se ljudi nisu pažljivo slušali.

6. susret

Već nakon nekoliko parova u igri "Taksi" postavili smo prepreke i igrali s nekoliko parova istodobno. Pažljivo su davali upute i sigurno dolazili do cilja. Zajedno smo se podsjetili na jasno govorenje i slušanje i "otkrili" riječ komunikacija.

Ponovo smo se podijelili u dvije grupe, svatko je odabrao svoju životinju za igru "Noina barka", i nastalo je razno glasanje, skakanje, pređenje itd. Igru su doživjeli kao natjecateljsku (što ona i jest). Neka djeca su odustala od borbe i odlučila "otplivati" sama. Nakon odabira životinja "Noe" su opisivale zašto su odabrale određene životinje. Svako dijete je govorilo što mu se sviđa kod životinje koju je glumilo i o karakteristikama koje misli da opisuju i njega, uz komentare ostalih kako ga oni doživljavaju i koja životinja je netko "trebao biti" ("Ne možeš se maziti kao mačka ako glumiš zeca, zečevi se boje...ja sam hrabri zec a i zečevi se maze sa svojom mamom...meni ne treba da svi vole vuka, ni ja ne volim sve ljude...kada se ja hoću ići van igrati, ja onda odem u kut kreveta i stisnem se ko mala kokoš i onda mami bude žao i pusti me van...") Učiteljica je bila oduševljena njihovim prepoznavanjem simbola u životu i neverbalnih znakova. U narednom tjednu na satu hrvatskog jezika govorili su o "životinjama" u svojoj obitelji.

7. susret

Igru "Vjetar puše" dobro su prihvatili otkrivajući si međusobno načine na koje izmišljaju "za koga vjetar puše". Tako su objašnjavali kako je cilj igrati se i otkriti što više "zgodnih" i smiješnih detalja, dok su drugi vjerovali da je ovo vrlo ozbiljna igra. Zanimljivo je da su bili iskreni u otkrivanju odgovora (mijenjanju stolica kao potvrđan odgovor), dok su oni koji su pokušali sakriti istinu bili odmah prozvani od ostalih da se tvrdnja odnosi i na njih. Neka djeca su inzistirala na temama koje bile su neugodne za ostale, npr. "Vjetar puše za one koji su prošli tjedan dobili batina od mame i tate...koji imaju jedan iz matematike...itd.

Osnova za razgovor o sličnostima i razlikama bila su pitanja: Jesu li spoznali nešto novo o sebi ili o prijateljima iz razreda? Koje su ih sličnosti iznenadile? Što im je svima

zajedničko? U čemu su najviše različiti? Kada im koriste sličnosti a kada razlike? Tijekom igre često smo razgovarali i "rješavali" nesuglasice, tako da se razgovor poslije temeljio na njihovim dojmovima o igri i o naučenom. Najznačajnija njihova spoznaja bila je da druga djeca lažu no kasnije su zaključili kako svi lažu pomalo jer ne vole da se o njima puno zna.

"Koncentrične krugove" igrali smo samo s jednim pitanjem: "Po čemu sam ja drugačiji od ostalih?". Puno djece nije htjelo ništa govoriti i atmosfera je bila vrlo loša. Oni koji su govorili uglavnom su se razlikovali od drugih po lošim karakteristikama koje su sami za sebe govorili kao npr: "Ja sam drugačija jer su moji roditelji drugačiji...jer ne vjerujem u Boga pa me svi mrže...jer sam zločest...jer se tučem bolje od svih ostalih...itd." Iako smo ih uputili da razmišljaju o svojim dobrim stranama, ishod igre nas je sve zbunio. Uplašila sam se loše slike o sebi koju većina djece ima i shvatila da je ova igra bila preuranjena. Djeca su mi ovaj put najjasnije sama pokazala kako je potrebno program prilagođavati njihovim trenutačnim potrebama. Potrebno je dati djeci priliku da iskažu svoju sliku o sebi i tek kada se sagledaju njeni "tamniji" dijelovi, djeca će početi razmišljati o sebi i s pozitivne strane.

S obzirom na ograničenost vremenom osjećala sam se nesposobnom išta promijeniti osim što smo na kraju susreta svi zajedno otkrivali po jednu lijepu osobinu svakog djeteta, i to je pridonijelo povećanju povjerenja i osobnom zadovoljstvu.

8. susret

Na ovom susretu bila je prisutna samo suvoditeljica koja je uz pomoć učiteljice organizirala igru "Ima li pilota u avionu" u školskom dvorištu. Prema njezinim riječima, djeca su se lijepo zabavila uz puno suradnje i pažnje kojom su pratili igru i sudjelovali u njoj. Ona im je na početku objasnila kako će svatko imati priliku biti u svim ulogama koje su potrebne za uspjeh i konačan rezultat. Igra je trajala cijeli školski sat, tako da nije ostalo vremena za razgovor o takvoj vrsti "natjecateljsko - suradničke" igre. Način na koji su djeca prihvatila ovu igru pokazuje njihovu spremnost za razvijanje međusobne suradnje. Učiteljica smatra da tako složenu igru u kojoj su gotovo sva djeca uključena u svakom trenutku njezinog tijeka ne bismo mogli provesti na nekom od prvih susreta. Njezina su ranija iskustva s igrama koja uključuju sve prisutne u razredu drugačija: djeca su najčešće bila nedisciplinirana i međusobno agresivna te nisu imala strpljenja za pripremu igre.

9. susret

Nakon što su djeca napisala svako po jedan trenutačan problem, podijelili smo ih u tri manje grupe. Jednu od grupa je vodila učiteljica.

Iako se samo jedno dijete koje je izvuklo papirić s problemom trebalo uživjeti u problemnu situaciju, svi su bili vrlo aktivni u zamišljanju mogućih odgovora i traženju mogućih akcija. Već nakon dva problema o kojima smo razgovarali odgovarajući na pitanja koja pomažu u problemnoj situaciji djeca su dalje i sama govorila o problemu na taj način bez mog uplitanja. Iako su se povremeno nadglasavali, iznenadila sam se njihovom ozbiljnošću i disciplinom te spremnošću za razgovor i pomoć. Najzanimljivije je bilo traganje za stvarnim problemom, drugačijim od napisanog. Da smo došli do stvarnog problema, znali smo kad bi se u razgovor uključilo dijete koje ima taj problem da pojasni situaciju. Nije bilo međusobnog ismijavanja niti vrijeđanja jer, kako su sami rekli: "...skoro svi ti problemi muče skoro svakoga od njih." Dogovorili smo se koje će akcije poduzeti za rješavanje pojedinih problema a neke od njih, međuučeničkih, riješili smo odmah. Iako su

neki problemi bili vrlo složeni i upućivali na dublje obiteljske probleme, vjerujem da su kroz ovu vježbu djeca naučila da na problem mogu gledati s više strana i da im mogu pomoći njihovi razredni prijatelji. Njihova samostalnost u razgovoru, podsjećanje na pravila grupe, posebno da slušaju dok drugi govore i međusobno postavljanje pitanja slijedom kojim sam vodila razgovor o prva dva problema učinila su moje uključivanje kao voditelja nepotrebnim te sam sudjelovala u razgovoru koliko i ostali članovi. Vrlo je sličan bio i tijek rada u ostale dvije grupe. Grupa koju je vodila učiteljica nije stigla razgovarati o svim problemima te su se dogovorili o nastavku rada sutra. Prijedlog učiteljice da slijedeće školske godine postave kutiju u koju mogu stavljati papiriće sa svojim problemima koje će zajednički rješavati prihvaćen je uz puno radovanja.

10. susret

Sociometrijsko ispitivanje proveli smo prema identičnim uputama kao i prije provedbe programa. Nakon toga, zamolili smo učenike da podijele s nama svoje dojmove o ovakvom načinu rada i korisnosti programa kroz pitanja: "Što im se sviđjelo ili nije sviđjelo u programu i zašto? Što su naučili? Da li im je što od toga koristilo u svakodnevnom životu i da žele li da se program nastavi? Ako da, kakve su promjene potrebne?"

Citiram neke njihove izjave: "Sviđjelo mi se što smo radili u grupi tako da svatko od nas bude zadovoljan...kada smo saznali tude probleme, mogli smo pomoći prijatelju da riješi svoj problem...što smo se svi skupa dogovarali što da crtamo a nitko se nije ljutio; ja sam se htjela malo ljutiti jer nisu htjeli crtati ono što sam ja htjela, ali poslije mi se nije dalo ljutiti, bilo mi je bolje crtati i pričati s drugima onako rukama...što sam riješila svoj najveći problem s mojim glupim bratom i sada više neće biti problema...što smo slušali pravila, bez toga bi bila strka kao i svaki dan u razredu, ne bi nam bilo ovako lijepo...kada sam se borio za stolicu to je bilo najbolje...svi vi cure trebate zapamtiti da se trebate slušati dok pričate, a ne kao kokoši kad kokodaču u isti čas, pa dobro i dečki...kada me je ona energija "hipnotizirala"...ja ću reći mom tati da se problem ne rješava šakama...što učiteljica više ne viče na nas, već samo digne ruku...najbolje je ono s avionom i pilotima, ostalo je bilo dobro, ali baš ne razumijem šta bih sada trebao reći..."

"Nije mi se sviđjelo...kada smo crtali meni nisu ništa dali da kažem, izbacili su me...kada smo svi trčali i vikali pa je Irena bila žalosna...kada me Goran tukao po glavi a Beba je njega podragala po glavi umjesto da ona njega udari...što drugi ljudi ne vole ono što ja volim...što traje samo jedan sat, do drugi put ja sve zaboravim...otkad se ovako igramo, učiteljica se pravi da nije više ljuta na nas kad vičemo, a ja znam da je...zašto smo morali pisati koga bi zvali na rođendan, a poslije nam niste rekli tko bi došao na rođendan...sad je ovo gotovo, otići ćete i onda se nećete više vratiti, a pravili ste se kao da vam je lijepo ovdje..."

Mnoga djeca su izrazila želju za nastavkom ovakvih susreta te smo im obećali da ćemo pokušati organizirati nastavak programa u slijedećoj školskoj godini. Promjene koje žele u budućnosti: "Više igara kao Ima li pilota u avionu... trajanje od po dva školska sata... dva puta tjedno...češći razgovori o problemima... da podjela u male grupe bude stalna."

5. REZULTATI

5.1. REZULTATI SOCIOMETRIJSKOG ISPITIVANJA

Sociometrijski upitnik sastojao se od četiri pitanja. Prvo i drugo pitanje odnosili su se na emocionalni kriterij i glase: 1. Koga bi želio pozvati na proslavu svoga rođendana od učenika u razredu? 2. Koga ne bi želio pozvati na proslavu svog rođendana od učenika u razredu? Treće i četvrto pitanje odnosili su se na radni kriterij: 1. S kime bi volio učiti zajedno od učenika u razredu? 2. S kime ne bi volio učiti zajedno od učenika u razredu. Broj biranja bio je neograničen, uz uvjet najmanje jednog izbora. Na temelju indeksa sociometrijskog statusa za svakog učenika u razredu s obzirom na oba aspekta izračunani su prosječni indeksi sociometrijskog statusa, i to prije i poslije provođenja programa. Prikazani su u tablici 1.

Tablica 1.

Aspekti	x1 ISS	x2 ISS
Emocionalni	0. 298	0. 338
Radni	0. 134	0. 228

Oba prosječna indeksa sociometrijskog statusa utvrđena prije provedenog programa upućuju na slabo razvijenu mrežu socijalnih odnosa u razredu, posebno s radnog aspekta. Nakon provedenog programa promjene u pozitivnom smjeru koja se primjećuju kroz povećane iznose prosječnih indeksa sociometrijskog statusa upućuju na zaključak da se mreža socijalnih odnosa učenika u razredu povećala.

Razlike između aritmetičkih sredina indeksa sociometrijskog statusa testirane su t - testom za male uzorke. Utvrdilo se da tijekom vremena nije došlo do statistički značajne promjene ISS u odnosu na emocionalni aspekt, ali je utvrđena statistički značajna promjena ISS promatranog s radnog aspekta ($t = 4.141$ na razini značajnosti od 5%).

5.2. REZULTATI PROCJENE NA SKALI AGRESIVNOG I PROSOCIJALNOG PONAŠANJA

U procjeni stupnja prosocijalnog i agresivnog ponašanja korištena je Skala za procjenu ponašanja djece u dječjem vrtiću (Žužul i Vizek-Vidović, 1990). Za potrebe ovog programa čestice Skale prilagođene su djeci mlade školske dobi.

Zadržan je osnovni sadržaj ponašanja uz promjene oblika i objekata ponašanja. Psihometrijska obilježja ovako preuređene Skale nisu naknadno utvrđivana.

Procjenu je izvršila učiteljica prije i poslije provedenog programa u razredu u razmaku od 13 tjedana, a podaci su prikazani u tablici 2.

Tablica 2.

Ponašanje	Y1	Y2
Prosocijalno	3. 182	3. 192
Agresivno	2. 378	2. 332

Razlike između aritmetičkih sredina stupnjeva prosocijalnog i agresivnog ponašanja nisu statistički značajne, što je utvrđeno korištenjem t -testa za male uzorke.

6. RASPRAVA I ZAKLJUČAK

Nakon provedenog programa, a na osnovi rezultata istraživanja može se zaključiti da su unaprijeđeni odnosi među učenicima, zbog čega se povećala kohezija grupe. Iako značajnost razlika rezultata sociometrijskog ispitivanja nije u skladu s očekivanjima, može se uočiti blag trend porasta indeksa sociometrijskog statusa. Na činjenicu da rezultati nisu statistički značajni mogli su utjecati upotrijebljeni instrumenti koji nisu bili dovoljno osjetljivi. Osim toga, neutvrđivanje statistički značajne razlike moguće je povezati s nekim nedostacima sociometrijske metode. Trebamo imati na umu da interpersonalni odnosi mogu biti drugačiji u stvarnosti nego što su iskazani u anketi, pa sociometrijska struktura stoga više odražava željene nego stvarne odnose. Također, druga je slabost ove metode što nam tako prikupljeni podaci ne mogu objasniti zašto su u nekoj grupi odnosi među članovima takvi kakvi jesu. Zbog toga je potrebno sociometrijsko istraživanje ubuduće proširiti dodatnim prikupljanjem podataka odnosno mogu se kombinirati s nekim objektivnim podacima poput školskog uspjeha, socioekonomskog statusa roditelja i dr. Tek tako nadopunjeno sociometrijsko istraživanje može dobiti jasniju interpretaciju.

Iznenadujuće da je statistički značajna promjena nastala u odnosu na radni aspekt, dok statistički nema značajne razlike u odnosu na emocionalni aspekt. Ovakav rezultat se može objasniti vrlo niskim indeksima sociometrijskog statusa promatranih s radnog aspekta prije provedenog programa koji su nakon provedbe programa bitno porasli, dok su indeksi sociometrijskog statusa promatrani s emocionalnog aspekta već u prvom mjeranju bili veći i odražavali složeniju mrežu socijalnih odnosa u razredu.

Interes i motivacija djece za nastavkom programa te suradnja učiteljice, poticanje tehnika nenasilnog rješavanja sukoba i vježbanje novonaučenih socijalnih vještina u redovnom školskom radu najvažniji su pokazatelj korisnosti i uspješnosti provedenog programa.

Mogu se preporučiti ova metodološka poboljšanja:

1. Razred s velikim brojem učenika podijeliti u dvije grupe u kojima sudjeluju ista djeca.
2. Optimalno trajanje programa je tijekom jedne školske godine, pri čemu je vrlo korisno uskladiti plan aktivnosti sa školskim programom.
3. Potrebno je omogućiti djeci samoprocjenu prosocijalnog ponašanja.
4. Sociometrijsko ispitivanje treba provesti nekoliko puta tijekom rada.

5. Prikupiti podatke o socio-ekonomskom statusu roditelja i općem uspjehu djece, koji mogu biti značajna nadopuna tumačenju rezultata.

6. Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje može procijeniti i voditelj poslijepodnevnog boravka u školi kako bi se dobili objektivniji podaci.

7. Roditelje je potrebno bar povremeno uključiti u program kao sudionike (pozivanje na susrete, organiziranje zajedničkih izleta) te kao promatrače čija su zapažanja značajan izvor podataka o djeci.

U nekim školskim sustavima u svijetu uvodi se obrazovanje za nenasilno rješavanje sukoba u redovni školski program. Uz predložena metodološka poboljšanja smatram da provođenje takvih programa može unaprijediti odgoj i obrazovanje djece, posebno u mladoj školskoj dobi. U našim uvjetima ponajprije je potrebno obrazovati učitelje razredne nastave kako bi se oni u svojem radu služili tehnikama konstruktivnog rješavanja sukoba kao dijelom procesa učenja i razvijanja prosocijalnih vještina.

Vjerujem da škola, pored obrazovne i odgojne uloge, može i treba pridonositi cjelokupnom razvoju ličnosti djeteta osposobljavajući ga da samostalno i odgovorno unapređuje kvalitetu svoga života, a time i zajednice u cjelini.

LITERATURA:

1. Ajduković, M. i Pečnik, N. (1994) **Nenasilno rješavanje sukoba**. Zagreb: Alinea.
2. Bunčić, K., Ivković, Đ, Janković, J. i Penava, A. (1993/94) **Igrom do sebe**. Zagreb: Alinea.
3. De Vito, J. A. (1985) **Human communication**. New York: Harper & Row.
4. Janković, J. (1993/94) **Sukob ili suradnja**. Zagreb: Alinea.
5. Jurić, V. (1977) **Metodika rada školskog pedagoga**. Zagreb: Pedagoško književni zbor.
6. Fisher, R. & Ury, W. (1989) **Getting to yes: Negotiation agreement without giving in**. London: Business books.
7. Fine, N. & Macbeth, F. (1992) **Ways and means - approach to problem solving**. London: Youth Work Press.
8. Healy, E. (1989) **Wee people - conflict resolution in primary schools**. QPEP 1989 Annual report. Londonderry: University of Ulster.
9. L'Abate, L. & Milan, M. A.(ur.) (1985) **Handbook of social skills training and research**. New York: John Wiley & Sons.
10. Kreidler, W. J. (1984) **Creative conflict resolution**. Glenview, Illinois: Scott, Foresman & Co.
11. Leimdorfer, T. (1992) **Once upon in conflict: A fairtale manual of conflict for all ages**. London: QPS &PC.
12. McGinnis, E. & Goldstein, A. P. (1984) **Skillstreaming the elementary school child**. Illinois: Research Press Co.
13. Petz, B. (1974) **Osnovne statističke metode**. Zagreb: JAZU.
14. Peutzman, P. et. al. (1988) **The friendly classroom for a small planet: A handbook of creative approaches to living and problem solving for children**. Avery: New Society Publishers.
15. Žužul, M. (1989) **Agresivno ponašanje**. Zagreb: RZRKSSOH.

*Summary***EVALUATION OF THE LEARNING PROGRAMME OF CONFLICT RESOLUTION
SKILLS WITH SCHOOL-AGE CHILDREN***Branka Sladović*

Programme of structured learning of conflict resolution skills has been done with second grade children in elementary school "Horvati" in Zagreb during the school year 1993/94. Programme was evaluated using sociometry, scale for assesing childrenís prosocial and aggresive behavior and self-reports of children. Results show increased cooperation between children and decrease of aggresive behavior.